

NT2 - PIONIERSWERK VOOR LOGOPEDISTEN

Marianne Housen

Huis van het Nederlands Brussel

Wat is uitspraak? Hoe kan een logopediste cursisten én docenten coachen? Wanneer begin je eraan? Waar kan je passende materialen vinden? Veel anderstaligen in Brussel volgen een cursus NT2 (Nederlands als Tweede taal). Voor sommigen is het niet vanzelfsprekend om zich verstaanbaar uit te drukken in het Nederlands. Daarom startte het Huis van het Nederlands Brussel in 2006 met logopedische ondersteuning in de verschillende Brusselse Centra voor Volwassenenonderwijs (CVO's). Sinds januari 2008 wordt er ook ondersteuning voorzien in het Centrum voor Basiseducatie Brusselleer. Ondertussen is de toon gezet en zijn we als logopedisten gewaardeerde uitspraakcoaches geworden (logopedistenteam: Katrijn Goffin, Marianne Housen, Machteld Veugelen).

Logopedie in NT2

Nog maar 5 jaar geleden schreef het 'Huis van het Nederlands Brussel' een vacature uit voor een gemotiveerde logopediste. De opdracht luidde: "het verbeteren van de verstaanbaarheid van cursisten die een cursus Nederlands als Tweede Taal volgen in het volwassenenonderwijs."

Al snel werd duidelijk dat we voor een grote uitdaging stonden. Het aantal NT2-cursisten in Brussel ligt erg hoog (enkele duizenden) en is daarbij ook nog sterk groeiend.

We verdiepten ons in het onderwerp en gingen ons voorstellen in de verschillende centra voor volwassenenonderwijs. De noodkreet van docenten bleek hoog. We werden met open armen en heel veel verwachtingen ontvangen. De stap van het belang van uitspraakonderwijs was gezet. Alleen waren de docenten heel erg onzeker over de aanpak ervan. *Geef ons praktische tips om cursisten een zachte /g/ te laten zeggen. Hoe kan ik ze de eindklank van woorden laten uitspreken? Hoe kan ik laten horen dat er een verschil is tussen /huur/ en /hoer/? De Chinezen in mijn klas kunnen de /r/ niet uitspreken.*

Bijna altijd werden uitspraakproblemen omschreven als klanken die moeilijk, vervormd of helemaal niet werden uitgesproken. Van cursisten kregen we vaak te horen dat ze in de klas wel werden begrepen maar eenmaal 'buiten op straat' niet meer.

Vele individuele begeleidingen later hebben we geleerd de dingen te nuanceren. Chinezen die uit Zuid-China komen bijvoorbeeld, kunnen de /r/ wél (leren) uitspreken. In Zuid-China zijn ze het namelijk gewoon om met verschillende dialecten of streektalen in contact te komen. Chinezen uit het noorden kennen vaak slechts 1 taal, het Algemeen Beschaafd Chinees (Kuiken, 2010). Hun auditief vermogen om verschillende klanken te leren onderscheiden is dus niet zo flexibel.

Samen met de ervaringen van Anja De Kimpe (CVO Lethas), een docente NT2 afgestudeerd als logopediste, zetten we onze eerste stappen in het NT2-landschap. Vanaf

nu zouden we het niet meer hebben over patiënten of cliënten maar over cursisten. Ook zouden we geen therapie geven maar wel begeleiding en ondersteuning of coaching.

NT2 in de logopedie?

De uitspraak van volwassen anderstaligen die het Nederlands als tweede taal leren (NT2), verbeteren, komt niet voor in het opleidingscurriculum van een logopedist(e). Niet alleen de doelgroep van volwassen anderstaligen is vreemd. Ook in de opleidingen wordt 'taal leren' of 'meertaligheid' gekaderd binnen het vakgebied van de spraak- en/of taalstoornissen.

Logopedie is ook een hoofdzakelijk paramedisch beroep. We doen aan gezondheidszorg. Het RIZIV sluit een mogelijke terugbetaling van behandeling van spraak- en taalstoornissen uit wanneer de stoornis duidelijk een gevolg is van een meertalige opvoeding. Zelfs bij het behandelen van een stoornis, nodig voor het voortzetten van je beroep, staat er in het compendium een uitsluiting wanneer de stoornis een gevolg is van meertaligheid.

Ondanks deze uitsluiting staat er toch wel veel op het spel. Mensen leren vaak Nederlands om een job te vinden. Zeker in de Brusselse regio's verhoogt het je jobkansen aanzienlijk. Een drempelniveau van verstaanbaarheid (Lowie, 2004) is dan een absolute voorwaarde. Afhankelijk van de jobinhoud wordt het vereiste taalniveau nauwkeurig omschreven. Een goede uitspraak draagt bij tot een goed en evenwichtig taalniveau. De didactiek van het taakgericht lesgeven in het tweede taalonderwijs sluit hierop aan. In de eerste lessen Nederlands worden zoveel mogelijk scripts aangeboden opdat de cursist deze taalhandelingen onmiddellijk kan gebruiken. Bijvoorbeeld: Hoe heet jij? Ik ben ... Uit welk land kom jij? Ik kom uit de Verenigde Staten. Ben jij getrouwd? Nee, ik ben gescheiden.

De manier waarop je taal gebruikt en dus ook uitspreekt is erg bepalend voor je eerste indruk. Het is erg mense-

lijk om iemand te veroordelen als een mindere of zwakere wanneer ie zijn taal onjuist gebruikt. Je uitspraak is eigenlijk als je visitekaartje. Met een prettige uitspraak overstijgt je het drempelniveau van verstaanbaarheid en kom je alleszins aangenamer over. Bijvoorbeeld: 'ik niet goed Nederlands spreken.' Bedenk hierbij ook nog eens een anderstalig accent en je geloofwaardigheid in deze persoon daalt sterk. Toch zijn er niet weinig cursisten die een behoorlijk tot zeer goed niveau behalen in schriftelijke en passieve opdrachten terwijl hun taalproductie erg zwak is. Dat dit zo is, is niet altijd te wijten aan de cursist zelf. Ook de kwaliteit van het uitspraakonderwijs zelf kunnen we dan in vraag stellen. Over dat 'uitspraakonderwijs' is er al enige onderzoek beschikbaar. Suter en collega's (uit Lowie, 2004) bijvoorbeeld, vinden geen correlatie tussen uren uitspraakonderwijs en beoordeling van de uitspraak, en interpreteren dit als bewijs van de zinloosheid van uitspraakonderwijs. Het is niet de kwantiteit die telt maar wel de manier waarop je uitspraak behandelt in de klas. De kwaliteit ervan.

Spreekangst is ook vaak een gevolg van het niet begrepen of in deze kwestie niet verstaan worden. Wanneer de cursist geen succeservaringen kan opdoen met zijn Nederlands zal hij de taal ook steeds minder gaan gebruiken. Daarbij komt dat er in het Brusselse weinig spreekkansen zijn om Nederlands te oefenen. En net deze oefenkansen zijn nodig om successen in de communicatie met moedertaalsprekers op te doen.

Znaas vaak is een goede differentiaaldiagnose nodig, want ook binnen deze doelgroep wordt het taalleren soms belemmerd door een onderliggende stoornis. Dan wordt het ingewikkeld, want deze mensen die vaak uit heel andere culturen komen, zijn het niet gewend om een therapie te volgen. Een doorverwijzing naar de gezondheidszorg voor bijvoorbeeld een primaire articulatiestoornis of leerstoornis of vloeiendheidsstoornis moet dan ook heel erg nauwgezet begeleid en opgevolgd worden.

Als logopedisten kunnen we dan ook zeker en vast onze sporen verdienen in dit werkdomein.

Wat is uitspraak?

Klanken en accenten

Wie denkt alleen te werken aan individuele klanken om iemands uitspraak te verbeteren zal van een kale reis terugkomen. Ook accenten en intonatiepatronen (prosodie) behoren tot uitspraak. In de wetenschap van de fonetiek worden evenzo naast segmentele ook supra-segmentele aspecten beschreven. Onderzoek voor het Engels als tweede taal (ESL: English as a Second Language) heeft zelfs aangetoond dat het werken aan prosodie meer effect heeft op de verstaanbaarheid dan het werken aan

individuele klanken (Derwing, 1998). Met veranderingen aan klemtoon bereik je een sneller en beter resultaat dan dat je - vaak overloos - probeert om een bepaalde klank te verbeteren.

Bijvoorbeeld een Franssprekende cursist die de dagen van de week opnoemt. Omdat hij de /g/ enkel kent als de /g/ van garçon zal hij ook de laatste syllabe of klankgroep 'dag' van bijvoorbeeld 'maandag' met deze Franse /g/ uitspreken. Omdat hij het ook gewend is om het accent van een woord achteraan te plaatsen zal hij ook maandAG zeggen in plaats van MAANdag. Door nu het juiste accent uit te leggen en voor te tonen, bekom je vaak ook dat de /g/ finaal minder hard zal worden uitgesproken. Je verplaatst letterlijk de aandacht van klank naar klemtoon.

Het geheel is meer dan de som der delen

Mits wat luisterervaring en kennis van verstaanbaarheidsaspecten (klanken, woord- en zinsaccenten, intonatie, ritme en pauzes) kan je sommige moeilijkheden van cursisten herleiden tot een cluster of een 'geheel'. Een probleem met de lange klanken (/aa, oo, ee, uu/) bijvoorbeeld heeft vaak te maken met het onvoldoende beklemtonen ervan. Bijvoorbeeld een cursist zegt z'aterdag in plaats van /zaterdag/. Als je de cursist aanmoedigt om de klank /a/ wat luider, langer en hoger uit te spreken zal je meteen verbetering opmerken. De letter /e/ in de eerste klankgroep van het woord /Nederlands/ wordt door cursisten vaak uitgesproken als een kort klinkende /e/. De uitspraak verbetert als je ze meer gaat beklemtonen. Lange klanken zijn typisch voor het Nederlands. Je komt ze nauwelijks tegen in andere talen. Dat is dan ook meteen de oorzaak van de moeilijkheden. De cursisten nemen bijvoorbeeld het Engels als referentiepunt. Denk aan 'saturday' en je begrijpt meteen hoe het komt dat de cursist dit uitsprekt met een zogenaamde korte /a/. Uitspraak is dus meer dan de som van de delen 'klanken en accenten'. Klanken en accenten zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Werken aan uitspraak

Omdat we niet alle cursisten (denk gerust voor het Brusselse aan veelvouden van duizend) individueel kunnen begeleiden werken we op twee sporen. Enerzijds nodigen we de docenten uit om cursisten door te verwijzen. Anderzijds willen we ook docenten motiveren om in de klas aan de verstaanbaarheid van hun cursisten te werken.

Cursistenspoor

In een eerste gesprek met de cursist doen we een screening en geven een advies. De screening werd op-

gesteld door de Werkgroep LVA-V (Logopedie Volwassen Anderstaligen-Vlaanderen) i.s.m. BVNT2 (Beroepsvereniging voor Docenten Nederlands als Tweede Taal) en VL (Vlaamse Vereniging voor Logopedisten).

- De screening omvat een uitgebreide anamnese met aansluitend enkele 'oefeningen' (Martens H. e.a., 2010).
- het opzeggen van eenvoudige reeksen (tellen, dagen van de week)
- lezen van woorden
- lezen van een fonetisch gebalanceerde tekst (de auto...)
- spontaan gesprek over een bepaald onderwerp

Na het gesprek vult de cursist een vragenlijst in waarbij we iets te weten komen over zijn spreekdurf en taalgebruik. Ook de docent vult een gelijkaardige lijst in.

Het aantal sessies met logopedische begeleiding ('lessen uitspraak' genoemd) wordt bepaald in overleg met de cursist. Dit hangt af van de beschikbaarheid van de cursist en de inschatting van de moeilijkheden door de logopedist. Ook de ambitie en motivatie van de cursist speelt een belangrijke rol.

Samenwerken met de docent is erg nuttig. De docent kan extra (spreek)oefenkansen creëren, bijvoorbeeld via buitenschoolse opdrachten. De docent is ook belangrijk om de cursist een passende feedback te geven en te motiveren. Ook een doorverwijzing naar het open leer centrum (OLC) van de school is mogelijk. Hier kan de cursist zelfstandig extra (luister)oefeningen doen.

Docentenspoor

Elke cursist heeft recht op een degelijke integratie. Taal met als doel 'kunnen communiceren' is een belangrijk hulpmiddel bij de integratie. Het is dan ook de verantwoordelijkheid van elke docent om cursisten de nodige (spreek)kansen te geven.

Je uitspraak is erg bepalend voor 'een goede eerste indruk'. Een mooie uitspraak is als een visitekaartje voor jezelf. Cursisten gaan ook hun eigen verstaanbaarheidsdoel bepalen en/of bijsturen wanneer er in de klas aandacht is voor uitspraak. Lowie (2004) onderscheidt hierin drie niveaus. Een 'drempelniveau' is nodig om verstaanbaar te zijn. Elke cursist die op zoek is naar bijvoorbeeld een goede job heeft er alle belang bij om ook 'prettig verstaanbaar' te zijn. Ten slotte is een 'moedertaalachtig accent' weggelegd voor sterk taalvaardige cursisten.

Via vormingen en advies op maat proberen we docenten zoveel mogelijk te laten groeien in het aanbieden en integreren van uitspraak(oefeningen) in hun lessen. We werken vanuit de taakgerichte visie met waar nodig een expliciete zijsprong. Ook wel bekend onder de naam 'focus on form' (FonF) waarbij het betekenisgericht onderwijs gecombineerd wordt met traditionele grammaticaonderwijs (Geets J., 2009).

Werken aan verstaanbaarheid in de klas is even wennen. Maar na het eerste koudwaterbad is het een kwestie van continue aandacht. De enige extra tijd voor de docent is zijn voorbereiding. Als model- moedertaal-sprekers is uitspraak quasi een vanzelfsprekend gegeven. Waar valt het accent in het woord 'telefoon' bijvoorbeeld? Inderdaad, hiervoor spreek je het woord in gedachten nog even uit. We staan er in feite niet bij stil. Wanneer je in de klas geen aandacht schenkt aan woordaccenten, blijf je cursisten hebben die spreken over een tElefoon in plaats van een telefOOn. Een zeer effectieve tip is dan ook om bij de aanbreng van nieuwe woorden meteen het juiste woordaccent mee te geven.

Van in het begin

Net zoals andere deelvaardigheden (woordenschat, grammatica) heeft ook iemands uitspraak nood aan ontwikkeling. Dit betekent dat aan een beginnend spreker minder eisen gesteld kunnen worden dan aan een gevorderde. De uitspraak ontwikkelt zich samen met het spreken. Hoe meer ervaring er wordt opgedaan met het spreken hoe beter de verstaanbaarheid (Thio, 2007). Als docent en taalaanbieder dienen we dus rekening te houden met verschillende tussentalen. Deze volgen elkaar als het ware systematisch op (Appel, 1996).

Ook een kind neemt woorden uit de volwassentaal niet zomaar over, maar past ze aan, aan zijn eigen voorkeursvormen, zijn eigen foneemsysteem. Deze aanpassingen zijn hoofdzakelijk systematische vereenvoudigingen (Schaerlaekens A., 1987) en verdwijnen met de leeftijd.

Bijvoorbeeld het weglaten van de eindconsonant van een woord: daa i.p.v. daar.

Bijvoorbeeld het verwisselen van klanken: fiest i.p.v. fiets. Vereenvoudigingen van volwassen tweede-taalleerders zijn vaak afgietsels van klanken die ze al kennen uit een andere geleerde taal of hun eigen moedertaal. Zo horen we vaak /mai/ in plaats van /mijn/. Deze fout kan dan te wijten zijn aan de invloed van het Engels. Soms hebben we ook te maken met hardnekkige foutieve imitaties. Vb. een cursist zegt nog steeds /akt/ in plaats van /acht/ maar kan wel de /ch/ in dochter juist uitspreken.

Aandacht geven aan uitspraak is vanaf het begin een noodzaak. Cursisten krijgen dan ook de gewoonte mee om bewust om te gaan met uitspraak. Net zoals ze de gewoonte hebben om een vragende zin met inversie te beginnen. Hoe kan je hieraan beginnen?

Bijvoorbeeld door te wijzen op een mogelijk betekenisverschil. Een cursist die moeite heeft met de /uu/ zegt bijvoorbeeld dat ie 'de hoer moet betalen'. Dat is natuurlijk niet hetzelfde als dat ie 'de huur moet betalen'. Of wat ook veel gebeurt is dat cursisten de doffe klank niet herkennen in een geschreven woord. Dan is het nodig hen uit te

leggen dat je de letter /e/ op drie manieren kan uitspreken, kort zoals in /les/, lang zoals in /nee/ of dof zoals in /de/. Bijvoorbeeld: "Jij zegt /etEn/. Maar de tweede letter /e/ is niet dezelfde als de eerste. De tweede klinkt dof en spreek je uit als /ð/ zoals in /de/."

Materialen

De laatste 3 jaar zijn er heel wat nieuwe materialen op de markt gekomen om te werken aan uitspraak. Ook totaal-methodes besteden er de nodige aandacht aan. Zo vind je nu in de methode Zo Gezegd (Boeken, 2008) achter elk hoofdstuk een deel 'training uitspraak en spelling' en in de Zo Gezegd 2.1 (Boeken, 2010) worden prosodische uitspraaktips geïntegreerd doorheen de cursus. 'Nu versta ik je' (Blomme, 2009) vertrekt van 'moeilijke' klanken en biedt zowel luisteroefeningen als uitgebreide spreekoefeningen aan. Met 'Goed gezegd. Uitspraak voor anderstaligen' (van Veen, 2011) kan je in de klas de verschillende verstaanbaarheidsaspecten inoefenen a.d.h.v. kant-en-klare werkbladen en bijbehorend geluidsmateriaal.

Horen je cursisten het verschil niet tussen bijvoorbeeld een /v/ en een /b/ dan kan je gebruik maken van het 'lessenpakket auditieve discriminatie' uit 'Verstaanbaarheid in de praktijk' (Everaerts, 2007).

De markt groeit nog steeds. Ook online oefeningen en digitale pakketten geven aandacht aan uitspraak.

Onderweg

Na 5 jaar coachen op vlak van uitspraak zijn we al best tevreden met het resultaat. Cursisten waarderen de lessen uitspraak. Hun aha's zijn voor ons een bevestiging. Docenten voelen zich minder onzeker en krijgen 'goesting' om ook aan uitspraak te werken. Onze (logopedische) taak volledig aan de docenten geven, is echter moeilijk te verantwoorden. Sommige uitspraakmoeilijkheden vragen om een individuele en meer intensieve aanpak. De docenten zelf verdienen ook een deskundige begeleiding om gaandeweg te leren werken aan een functionele aanpak van uitspraakproblemen.

De weg naar verstaanbaarheid is voor elke cursist anders. Zolang je er als docent maar de nodige aandacht aan geeft.

Meer informatie over dit project vindt u op www.huisnederlandsbrussel.be.

Referenties

Appel, R. (1996). *Tweede-taalverwerving en tweede-taalonderwijs*. Bussum: Coutinho.

Blomme, R. (2009). *Nu versta ik je! Uitspraak Nederlands voor Anderstaligen*. Leuven: Acco.

Boeken, C. (2008). *Zo Gezegd 1.1. Nederlands voor anderstaligen*. Kapellen: Pelckmans.

Boeken, C. (2010). *Zo Gezegd 2.1 Nederlands voor Anderstaligen*. Kapellen: Pelckmans.

Derwing, T. (1998). *Evidence in favor of a broad framework for Pronunciation Instruction*. Language

Learning, 48 (3), 393-410 in: Vakwerk 3, 2006, pagina 55 – 64.

Everaerts E. (2007). *Verstaanbaarheid in de praktijk. Lessenpakket auditieve discriminatie voor anderstaligen*. Leuven: Acco.

Everaerts, E. (2007). *Verstaanbaarheid in de praktijk. Lessenpakket auditieve discriminatie voor anderstaligen - oefenboek en CD-Rom*. Leuven: Acco.

Geets, J. (2009). *Op weg naar een leerbehoeftegericht NT2-aanbod voor de anderstaligen in Vlaanderen? T.O.R.B., 10 jg (4), 299 - 313*. (Thio, 2007)

Kuiken, K. (2010). *Levend Chinees. (8ste herziene en uitgebreide uitgave), 28*. Haren: Prosopo.

Lowie, W. (2004). *De zin en onzin van uitspraakonderwijs*, in: LEVENDE TALEN tijdschrift, vijfde jaargang (1), pagina 3-12.

Martens, H., Van Nuffelen, G., & De Bodt, M. (2010). *De ontwikkeling van een fonetisch gebalanceerde standaardtekst*. Logopedie, 23 (5).

Schaerlaekens, A. (1987). *De taalverwerving van het kind*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Thio, K. (2007). *Workshop "verstaanbaar spreken"*. VOCB Antwerpen.

van Veen, C., van Kampen, H., Olijhoek, V., & Stumpel, R. (2011). *Goed gezegd. Uitspraak voor anderstaligen*. (P. Schoenaerts, Vert.) Standaard Uitgeverij.

Correspondentieadres

Marianne Housen, Huis van het Nederlands Brussel
Philippe de Champagnestraat 23, 1000 Brussel
Tel. 02 501 66 60,
marianne.housen@huisnederlandsbrussel.be